

ÇANKIRI'NİN
MÂNEVÎ
MİMARLARI

**ÇANKIRI'NIN İKİ MÜMTAZ ÂLİMİ: SÛFÎ-ZÂDE İSMAİL
BİN MUSTAFA HÂZİM EFENDİ ve ZEYBEK-ZÂDE HÂFİZ
MEHMED FAHREDDİN EFENDİ**

**The Two Distinguished Scholars of Çankırı: Sûfi-Zâde İsmail Bin Mustafa
Hâzım Efendi And Zeybek-Zâde Profile Mehmed Fahreddin Efendi**

Nevzat SAĞLAM¹

Özet

Milletlerin kurdukları medeniyetler âlimlerin omuzlarında yükselmiştir. Âlimden ve ilimden yoksun bir milletin medeniyet inşa etmesi mümkün değildir. Tarihte medeniyet kurmuş ve asırlarca hüküm sürmüş bulunan Osmanlı'da da her alanda pek çok âlim yetişmiştir. Toplumun manevî ve ahlâkî yönden yükselmesinde rolü olan bu zâtların hayatlarının ve eserlerinin bilinmesi fevkalâde önem arz etmektedir. Bu bakımdan biz bu çalışmamızda Çankırı doğumlu iki seçkin âlimin hayatı ve icâzet-nâmelerine yer verdik. Bunlardan biri Sûfi-zâde İsmail bin Mustafa Hâzım Efendi, diğeri Zeybek-zâde Hâfız Mehmed Fahreddin Efendi'dir.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Sûfîzâde İsmail, Zeybek-zâde Hâfız Mehmed Fahreddin.

Abstract:

The civilizations established by the nations rose on the shoulders of scholars. It is not possible for a nation lacking in scholarship and knowledge to build civilization. In the Ottoman Empire, which had established civilization in the past and ruled for ages, many scholars were raised in every field. It is of great importance to know the lives and works of these people who have a role in the rise of society in spiritual and moral direction. In this respect, in this study, we have included the lives and the icazetname of the two distinguished scholars of Çankırı. One of them is Sufi-zâde Ismail bin Mustafa Hâzım Efendi, the other is Zeybek-zâde Hafız Mehmed Fahreddin Efendi.

Keywords: Çankırı, Sûfîzâde İsmail, Zeybek-zâde Hâfız Mehmed Fahreddin.

SÛFÎ-ZÂDE İSMAİL BİN MUSTAFA HÂZİM EFENDİ

Doğumu ve Tahsili: Mustafa Hâzım Efendi, 1245/1830 tarihinde Çankırı'ya altı saat mesafede Ünür köyünde doğmuştur. Babası ulemâdan Sûfi-zâde

1 Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: nevzatsaglam@karabuk.edu.tr

İsmail b. Mustafa'dır. Doğduğu köyde resmî mektep olmadığından altı yaşından on iki yaşına kadar sıbyan mektebinde Kur'an eğitimi almıştır. On iki yaşında Çankırı'da Saman Pazarı semtinde bulunan Şahin Ağa Medresesi'nde meşhur âlimlerden el-Hâc Ali Efendi'nin ders halkasına girmiştir. Ondan ilim tahsil ederek icâzet almıştır. Bundan sonra kendisi de çok sayıda talebeye ilim okutarak iki dönem/defa icâzet vermiştir. Üçüncü devrede ise Kadî Mîr² okutmuştur.³

Bulunduğu Görevler: Sûfi-zâde Mustafa Hâzım Efendi 25 Zilhicce 1291/2 Şubat 1875 tarihinde kırk yaşında Çankırı Müftülüğü görevine tayin edilmiştir. Müftülüğe tayinine ilişkin yazılan evrakta önceki müftü el-Hâc Ali Efendi'nin vefatı üzerine liyakat ve ehliyetine binâen bu görevin kendisine verildiği ifade edilmektedir. Diğer taraftan Hanefî imamlarının muteber kitaplarına göre, en sahih görüşleri doğrultusunda fetvâ vermesi ve *Çankırı Kazası Müftüsü* sıfatıyla fetvalarını imza etmesi tenbih edilmektedir.

Müftü olduğu¹¹ Muharrem 1292/17 Şubat 1875'de 230 kuruş maaşla müftülük görevine başlamıştır. Bir ara sebebini açıklamadığı bir mazereti sebebiyle görevinden ayrılmışsa da, halkın talebi üzerine Meşihat tarafından 29 Ocak 1879'da tekrar tayin edilmiştir. Bununla beraber başka bir belgede hakkında vuku bulan bir şikâyet üzerine müftülükten azledildiği, halkın memnuniyeti ve talebi üzerine göreve iade edildiği belirtilmektedir.⁴ Görevi süresince maaşında herhangi bir artış olmadığı gibi, 1295/1879 tarihide 10/1; 1296/1880'de 5/1 oranında tenkîs/eksiltme yapılmış, bu kesintilerden sonra maaşı 160,5 kuruşa düşmüştür. Meşihat Sicill-i ahvâl dairesinin yazısında ise maaşının 235 kuruş, kesintiden sonra 169,5 kuruşa düştüğü belirtilmektedir.⁵ 3 Cemâziyelâhır 1293/26 Haziran 1876'da Bursa rüûsuna⁶ nâil olmuştur. Müderrisi münhal olan Kırk medresesinin Dârü'l-hadisine müstehak olması sebebiyle Mustafa Efendi'ye tevcih edildiği ifade edilmektedir.⁷

Bizzat kendi gayret ve çabaları, halkın yardımlarıyla 1300/1882-83 yılı içinde Çankırı'nın Buğday Pazarı Camii civarında birkaç ev satın alınarak fevkânî ve tahtânî/altı-üstlü (iki katlı) 24 odalı, avlusunda fiskiyeli şadırvanı olan emsali az bulunan yeni bir medrese inşa edilmiş ve bu medreseye Sûfi-zâde Mustafa Hâzım Efendi tarafından bir kahvehâne ile bir kalaycı dükkânı vakfedilmiştir. Dükkânların gelirinden senelik 100 kuruş müderrislik vazifesine, 50 kuruş da tevliyet cihetine tahsis edilmiştir.

2 Kâdî Mîr Meybüdü (v. 909/1503-1504) İranlı Sünnî âlim ve düşünürdür. Şerhu Hidâyeti'l-hikme isimli eseri Kâdî Mîr olarak bilinmektedir. Bu eser Esîruddin el-Ebherî (v. 663/1265 ?) tarafından yazılmış olan ve İran, Hint alt kıtası ve Osmanlı medreselerinde felsefe ve akli bilimler konusunda ders kitabı olarak okutulan Hidâyetü'l-hikme adlı eserin şerhidir. Bk. Bekir Karlığa, "Kâdî Mîr Meybüdü", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 118-119.

3 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1-1, 2.

4 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1-4.

5 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1-6. 3 Şaban 1310/20 Şubat 1893.

6 Rüûs, ilmiye sınıfına verilen bir rütbedir. Medrese öğrenimini bitirip sınavı başarılanlara verilen diploma.

7 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1-4.

Vakfiyede vakfın tevliyeti, hayatta olduğu müddetçe vâkıfın idaresinde olması meşrut olduğundan, müderrislik ve mütevellilik 4 Receb 1309/3 Şubat 1892 tarihli berat ile Mustafa Hâzım Efendi'ye tevcih edilmiştir.⁸

24 Haziran 1298/6 Temmuz 1882 tarihli tezkire-i Osmaniye'de 52 yaşında, beldenin müftüsü ve müderrisîn-i kirâmdan olduğu, Çankırı'nın Hoca-i Bahşâyîş Mahallesi'nde doğduğu ve aynı mahallede 32 numarada ikâmet ettiği, uzun boylu, elâ gözlü ve buğday benizli olduğu kaydedilmektedir.⁹ Sicil dosyasında vefat tarihine ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

İcâzet-nâmesinin Muhtevâsı: Sicil dosyasında bulunan 1275/1859-60 tarihli icâzet-nâmesinde Mustafa Hâzım b. İsmail Efendi'nin Çankırı/Kengirî'nin Tuhti/Tuht kazasından olduğu belirtilmekte, hamdele ve salveleden sonra Mustafa Hâzım Efendi'ye, Cenâb-ı Hakk'ın ilmî kemâlât ve düzgün bir yaşantı bahşederek ihsanda bulunduğu ifade edilmektedir. Zeki, anlayışlı, başarılı ve iftihar edilecek bir kişiliğe sahip olduğu kaydedilmekte ve hocası tarafından manevi evlâd olarak nitelendirilmektedir. Ulûm-i 'âliye/yüksek ilimler ki Tefsir, Hadis, bunlara müteallik şerî ilimler ve ulûm-i âliye/âlet ilimleri (Gramer, sarf, nahiv, belagat ve mantık gibi ilimleri) ile hikemî/felsefî ilimleri tahsil ettiği; bu ilimleri öğrendiği gibi öğretecek seviyede olduğu, bu sebeple icâzet verme yetkisine de sahip olduğu belirtilmektedir. Zira icâzetnâmeler biri sadece talebenin ilim tahsil ettiğini gösteren ancak başkasına icâzet verme yetkisini kapsamayan, diğeri talebenin tahsil ettiği ilimleri aynı zamanda hoca sıfatıyla başkalarına da okutabileceğini ve icâzet verebileceğini göstermek üzere iki şekilde verilmekte idi.¹⁰ İşte Mustafa Hâzım Efendi'ye hocası el-Hâc Ali b. Ahmed el-Kengirî tarafından verilen icâzet, aynı zamanda icâzet verme yetkisini de içermektedir.¹¹ Bundan sonra Abdullah b. Mesud, Hz. Ali b. Ebî Tâlib (ra) ve Hz. Peygamber (sav)'e kadar ilim ve icâzet silsilesi sayılmaktadır.

İcâzetnâmelerde dikkat çeken en önemli hususlardan biri de hocanın talebesine öğütleri/nasihatleri ve tavsiyeleridir. Çünkü talebe sadece kuru bir ilim tahsil etmiyor, aynı zamanda ahlak, edep, takvâ gibi esasen ilmin insana kazandırması gereken vasıfları da hâiz olması isteniyordu. Bu sebeple hocası başta kendi nefesine olmak üzere Mustafa Hâzım Efendi'ye önemli nasihatlerde bulunmaktadır. Öncelikle gereksiz işleri terk etmesi, Allah'tan ittikâ, iffet, istikâmet, haşyet, rıza, tevâzû sahibi olması, özellikle zayıflara ve fakirlere merhamet ve şefkat göstermesi tavsiye edilmektedir. Yine iyilik sahibi olması, akraba ile bağlarını kesmemesi, zulmedeni affetmesi, kötülük edene iyilikle mukâbele etmesi, Lokman'dan (as) nakledilen; "İki şeyi unut, biri başkasına yaptığın iyiliği, diğeri de sana yapılan kötülüğü" rivayetiyle dile getirilmektedir. Sû-i zandan sakınması; özellikle kendileri sayesinde iki dünyada azız

8 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1-1, 2. 15 Muharrem 1310/9 Ağustos 1892.

9 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1-4.

10 İcâzet-nâmelerde bi-hakkî'r-rivâye ve bi-düni'r-rivâye şeklinde kayıtlar bulunmaktadır.

11 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1. 13 Şevval 1319/23 Ocak 1902.

olacağı talebeleri hakkında sû-i zanda bulunmaktan sakınması tavsiye edilmektedir. Nasihatın kolay, onu kabul etmenin zor olduğu belirtilerek Cenâb-ı Hakk'ın ihlas ve samimiyette muvaffak kılması niyaz edilmektedir.

Meşâyih-i izâmdan dervişlere mahsus hatme-i hâcegânda birçok hayır ve bereketler, kabule şâyân duâlar bulunduğu ifade edilmektedir. Her ne kadar tarikatın temel dayanaklarından olmasa da, mübârek vakitlerde hatme-i hâcegâna devam edildiği, sevabının mukaddes kişilerin ruhlarına bağışlandığı ve aynı zamanda bu evrâdın mühim işlere vesile kılındığı belirtilmektedir.

Bir mecliste ara verilmeden tek tek veya topluca okunması ve her nevi önemli işler ve ihtiyaçlar için bu hatme-i hâcegânın yapılması tavsiye edilmektedir. Zira hatme-i hâcegândan sonra bir tatlılık ve bereketin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Hatme-i hâcegânda, 7 Fâtîha, 100 salavât, 79 Elem-neşrahleke/İnşirah, 1001 İhlâs, 7 Fâtîha, 100 salavâtın okunduğu kaydedilmektedir.¹² Buradan hareketle Mustafa Hâzım Efendi'nin tasavvufî yönünün olduğu ve kendisine bu icâzetnâme ile hocasından aldığı ilimleri okutmanın yanında, hatme-i hâcegân yaptırma yetkisi verildiği de anlaşılabilir.

İcâzet-nâmenin Tercümesi

Bismillahirrahmanirrahim¹³

[4a] Âlimlerin mürekkebinî şehidlerin kanından daha faziletli kılan Allah'a (cc) hamd olsun. salât ve selâm bize ilim ve hidayeti miras bırakan Peygambere (sav), onun âilesine ve takvâ sahibi ashâbına olsun.

Bundan sonra, Allah (cc) ilmî kemâlât ve yaşantısı ile ârif, akıllı, kâmil, değerli, manevî evladımız, kardeşimiz Sûfî-zâde diye meşhur Tuhti/Tuht kazasından Mustafa Hâzım b. İsmail Efendi el-Kengirî'ye iyilikte ve lütufta bulunmuştur. Mustafa Hâzım Efendi bana hüsn-i zan göstererek layık olmadığım halde benden okuduğu dersler için icâzet ve okutacağı dersler için de icâzet verme yetkisi istedi. Şu kadar var ki icâzet kapısı açıktır. Allah'tan (cc) hakikatlere ulaştırmasını arzular ve umarım. Ulûm-i şer'iyeden Tefsir, Hadis ve onlara taalluk eden ilimlerde, hikemî ve ilm-i âliyeden el-fâzıl en-Nahîr (?) Fahru'r-Rûm kalbi ilimle dolu/hâfız-ı kütüb [4b] es-Seyyid Ahmed eş-Şehid ibn Abdullah el-Hâdimî bana icâzet verdiği gibi ben de ona icâzet verdim. Ona da ilimle dolu, ilmi/hakikati arayanların en değerlisi amcası, şeyhi ve hocası es-Seyyid el-Hâc Muhammed Emin el-Müftî el-Hâdimî –Allah ömrünü bereketlendirsin-, icâzet vermiştir. Yine bana fazileti bol, faziletliğin gavsı, ünsiyyetin ve kudsiyyetin kerâmetleriyle iki riyâseti olan ilmi ve ameli kendisinde toplamış el-Hâfız el-Kasım el-Kayserî -Allah onu himâye etsin- icâzet verdiği gibi ben de ona icâzet verdim. Ona da ilim deryasının şeyhi, eşsiz beyan sahibi, zamanının kutbu ve Numan'ı/İmamı Azamı

12 İST. MFT. MŞH. SAİD. 182/1-3.

13 İST. MFT. MŞH SAİD. 182/1-3.

fazilet sahiplerinin efendisi, benzersiz ve şüphesiz gerçek dost, irfan denizini kuşatan el-Elmaî Akşehirli el-Hâc Osman ibn Mustafa, ona da eş-şeyh el-âlim el-kâmil es-Seyyid Ömer el-Harputî ve eş-Şeyh en-Nahir (?) el-Elmaî es-Seyyid Muhammed Saîd el-Medenî, o ikisine de (ilmiyle) Allah'ı bilen ve Allah'a ulaştıran şeyhleri şeyhi Şemseddin el-Ârif es-Seyyid Muhammed Ebû Said el-Hâdimî –Allah aziz ruhunu takdîs etsin ve kadrini yüceltsin- ona da fazilet, zühd, kemâl, nefis-i mutmainne sahibi **[5a]** zahiri ve bâtını mamur her yönüyle velî, sülâle-i tâhireden ve tayyibeden es-Seyyid el-Hâc Muhammed Emin el-Hâdimî'yi kastediyorum, ona da babası es-Seyyid Muhammed, onun babası es-Seyyid Muhammed Ebû Said el-Hâdimî, ona da babası eş-Şeyh Mustafa el-Hadimî kütüb-i sitte/hadis ilimlerinde icâzet verdi.

O da Muhammed et-Tarsusî'den, o Muhammed b. Ali el-Kâmil'den, o Hayreddin ed-Deylemî'den, o Ahmed b. Muhammed b. Abdulâlî'den, o babasından, o Şeyhülislâm Zekerıyya el-Ensârî'den, o İbn Hacer Askalânî'den, o Burhaneddin el-Allâme'den, o Sirâceddin ez-Zübeyrî'den, o Ebu'l-vakt Abdulevvel'den, o Ebu'l-Hasen'den, o Abdurrahman ed-Dâvûdî'den, o Abdullah es-Serahsî'den, o Muhammed b. Yusuf el-Firebrî'den, o Muhammed b. İsmail el-Buhârî –ki rivayet zinciri kesintisiz salât ve selamların en güzeli üzerine (ekmelü't-tahıyyât) olan Hz. Peygamber (sav)'e kadar ulaşır, Allah onlara rahmet eylesin- O (Ebû Said Hadimî) akli ve nakli ilimleri el-allâme Ahmed Kazâbâdî'den almıştır. O da rabbini bilen Fâzıl et-Tefsîrî'den, o da Ali el-Gürânî'den –o Zeynelabidin el-Gürânî'nin öğrencisidir. O da Mevla eş-Şeyh Abdullah Cezerî'nin, o da Mevlana Ahmed el-Mencel'in, o da Mevlânâ Mibrezcân eş-Şîrâzî'nin, o da Celaleddin Devvânî'nin, o da Muhyiddin el-Kuşkenârî'nin talebesidir. **[5b]** O da üstad el-allâme el-Cürcânî, o da Mevlâna Mübarek Şah'ın, o da Kutbuddin er-Râzî'nin, o da allâme eş-Şîrâzî'nin o da el-Kâtib el-Kazvî'nin, o da İmam Fahreddin er-Râzî'nin, o da el-İmam Hüccetü'l-Gazzâlî'nin, o da İmamü'l-Haremeyn'in, o da ebî't-Tayyib b. Muhammed b. Süleyman es-Sa'lukî'nin, o da Ebî İshak İbrahim el-Mervezî'nin o da Ebu'l-Abbas Ahmed'in, o da Ebu'l-Kasım Osman'ın, o da Ebû İbrahim İsmail'in, o da el-İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şaffî'nin, o da el-İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'nin, o da İmamü'l-eimme Ebû Hanife Numan b. Sâbit'in –Allah ona rahmet etsin- o da Hammâd b. Süleyman'ın, o da İbrahim Zeyd en-Nehâ'nin, o da Alkame b. Zeyd ve Ebû Abdurrahman b. Abdullah Habib'in öğrencisi/talebesidir. Bu ilmi ilk ikisi Abdullah b. Mesud'dan (ra) üçüncüsü Ali b. Ebî Talib'den (ra) onlar da peygamberlerin sonuncusu ve âlemlerin Rabbi'nin peygamberi el-Mustafa (sav)'den –salât ve selâm daima ona, âline ve ashâbına olsun almıştır.

Sonra hatalar/günahlarda haddi aşan nefsim, sana ve bütün kardeşlere tavsiyem ömrünün en güzel zamanlarını seni ilgilendiren faydalı işlerle geçirmek için fırsat bil. **[6a]** İkiyüzlülük seni ilgilendirmeyen şeyi terk etmendir. Fakat bu o kadar kolay değildir. Ancak bu kendisinde bir sakınca olmayan şeylerden de sakınmakla

mümkündür. Çünkü bunun sakınca olmayan şeylerde olması da muhtemeldir. O zaman Allah Teâlâ'nın şu ayetine sarılmak gerekir: "Allah'tan hakkıyla sakının"¹⁴ buyurmaktadır. İlahî ikram böylece tahakkuk eder. Yine Cenâb-ı Hakk'ın: "Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır."¹⁵ O takdirde Allah'a manevî bakımdan yakınlık derecesini kazanmak ve Allah'la beraber olma mertebesine erişmek mümkün olur. Zira Allah müttakilerle/sakınanlarla beraberdir.¹⁶ O velîlerin velâyet makamıdır. Zira Allah müttakilerin velisidir.¹⁷ O (Allah) yapılan tâatlerin kabul merciidir. "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder."¹⁸ Kim takvâyı elde ederse dünya ve âhiretin riyâsetini kazanmış olur. Öyleyse takvaya devam et. Yine Allah'tan korkarak iffet ve istikâmet sahibi olmaya, onun rızasını gözetmeye ve kazanmaya, tevâzu ve yumuşak huylu olmaya, özellikle zayıflara ve fakirlere karşı şefkatli olmaya devam ve dikkat et. İnsanlarla muamelelerinde Hz. Peygamberin (sav) şu sözü üzere ol. "Erdemlerin en yükseği, senden ilişkiyi kesene yaklaşman, seni mahrum edene/sana vermeyene vermen, sana zulmedeni/haksızlık yapanı affedip bağışlaman, sana kötülük edene iyilik etmendir". Nitekim Lokman'dan (as) şöyle nakledilir; "İki şeyi hatırla, iki şeyi unut, hatırlayacağın iki şey; Allah (cc) ve ölüm, unutacağın iki şey ise, biri başkalarına yaptığın iyilik, diğeri başkalarının sana yaptığı kötülüktür," bunun semeresi düşmanın dost olmasıdır, denilmiştir.

Bazıları bunu düşmanın tamahhuzundan ve muhalefetinden kurtulmanın, aynı zamanda selametın ve rahatın devamının da bir çaresidir demişlerdir. Yine bunun şu âyet-i celîleye işâretle nebevî hikmeti içerdiği de söylenmiştir. **[6b]** "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın!¹⁹ Herkes hakkında iyi zanda bulun.

- 14 Bu cümle "يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُوا إِلَّا وَأنتُمْ مُسْلِمُونَ" "Ey inananlar! Allah'tan, sakınılması gerektiği gibi sakının, sizler ancak Müslüman olarak can verin." Âl-i İmran 3/102 ayetinden alınmıştır. İlahî ikram böylece tahakkuk eder. Yine Cenâb-ı Hakk'ın:
- 15 "يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكرٍ وأنثى وجعلناكم شعوبًا وقبائل لتعارفوا إنا أكرمكم عند الله أتقاكم إنا الله عليم خبير" "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır" Hucurât 49/13 âyetinin bir bölümüdür.
- 16 Bu ifade "يا أيها الذين آمنوا قاتلوا الذين يلوؤنكم من الكفار وليجدوا فيكم غلظةً واعلموا أن الله مع المتقين" "Ey iman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşın ve onlar (savaş halinde) sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki, Allah sakınanlarla beraberdir" Tevbe 9/123 âyetinden alınmıştır.
- 17 "إنهم لن يغفوا عنك من الله شيئًا وإن الظالمين بعضهم أولياء بعضٍ والله ولى المتقين" "Çünkü onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda vermezler. Doğrusu zalimler birbirlerinin dostlarıdır; Allah da takvâ sahiplerinin dostudur" Câsiye 45/19 âyetinden bir kısımdır.
- 18 "ونال عنهم تبأ أي آدم بالحق إذ قرنا قرنانا فتثليل من أحدهما ولم يتقبل من الآخر قال لأقتلنك قال إنما يتقبل الله من المتقين" "Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğersinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim" dedi. Diğeri de; "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder" dedi, Mâide 5/27 âyetinden alınmıştır.
- 19 "فبما رحمة من الله لبت لهم ولو كنت فظاً غليظ القلب لانفضوا من حولك فاعف عنهم واستغفر لهم وشاورهم في الأمر فإذا عزمت فتوكل فبما رحمة من الله إن الله يحب المتوكلين" "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever," Âl-i İmran 3/159 âyetinden alınmıştır.

Seni müminlere karşı kötü zandan; özellikle de kendileri sayesinde hem dünyada hem âhirette azîz olacağın/şeref kazanacağın talebelerin hakkında kötü zanda bulunmaktan sakındırım. Onları gözet, onların kusurlarına bakma, onlara karşı müsamahakâr ol. Bütün gayretinle onlara derslerini ver. Onlar hakkında zannınla düşünceni değiştirme. Umulur ki zanların te'vili yapılabilir. Cüneyd'den (ks) rivâyet edildiğine göre, birisinin ayıbını görürsen onu te'vil etmek ve onu mazur görmek için yetmiş delil/yol ara. Şayet zannının doğruluğu anlaşılırsa ne âlâ, yoksa zannına göre hareket etme/kabul etme. “Yetmiş mazereti kabul etmiyorsan sen ne kötü adamsın” diyerek kendini kına/levm et. Vaktini Allah'a (cc) itaatle geçirmeye gayret et. Seleften Ebû Hanife'nin *Eşbâb*'ın sonunda Ebû Yusuf'a ve oğlu Hammad'a yaptığı tavsiyelerine bir bak. Onun *Zübdetü'n-Nesâyib* isimli bir şerhi vardır. Yine talebesi Yusuf es-Semni'ye (?) –Allah (cc) onlara merhamet etsin- nasihatte bulunmuştur. Üstadımız el-Hâdimî evvelkilerin ve sonrakilerin nasihatlerini topladığı bir risâle telif etmiştir. Allah (cc) bizi ihlas ve samimiyette muvaffak eylesin. Nasihat kolay, zor olan onu kabul etmektir.

Meşâyihin büyüklerinden dervişlere mahsus hatm-i hâcegân varid olmuştur. Sâlih kişilerden/sulahâdan bazılarına bu konuda izin verilmiştir. Hatm-i hâcegânda büyük hayır ve bereketler, duâların kabulüne vesile vardır. Her ne kadar tarikatlarının esaslarından olmasa da mübarek vakitlerde buna devam ederler, elde edilen sevabı yüce kişilerin ruhlarına bağışlarlar ve önemli işlerinin gerçekleşmesine hatm-i hâcegânı vesile ederler. Hatm-i hâcegânı dinî ve dünyevî/şerî-mer'î ihtiyaçlarının olması için bir meclisi/toplantıyı fasılasız bununla bitirirler, toplu ve/veya münferiden okurlar. Sonra bir tatlılık ve hayır elde ederler. Hatm-i hâcegân; 7 Fatiha, [7a] sonra 100 Salavât, sonra 79 Elem Neşrah leke, sonra 1001 İhlas, sonra 7 Fatiha, sonra 100 salavâttır. 1275/1858-59.

El-Hâc Ali b. Ahmed el-Kengirî -Allah o ikisini ve onlara duâ edenleri affetsin.-

Aslının aynıdır

Çankırı Livâsı Nâibi

Mühür

İş bu mühür mutâbıktır

Mühürler

23 Ocak 1902.

ZEYBEK-ZÂDE HÂFİZ MEHMED FAHREDDİN EFENDİ

Doğumu ve Tahsili: Mehmed Fahreddin Efendi 26 Ramazan 1285/10 Ocak 1869 tarihinde Kastamonu'nun Çankırı kazasının Kayseri Bey Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Mehmed Ağa annesi Şevkiye Hamide Hanım'dır. İlk tahsilini Karataş Mahallesi'nde ikmal ettikten sonra yine Çankırı'nın Kayseri Bey Mahallesi'nde bulunan Hacı Şeyh oğlu Medresesi'ne girmiş, burada da iki sene ilim tahsilinde bulunduktan sonra bilâhare, İstanbul'da Hakîm Çelebi Medresesi'nde on yedi sene daha ilim tahsil ederek icâzet-nâme almıştır. 1318/1900-1901 senesinde girdiği rüüs imtihanında ehliyetini ispat ederek, müderris olmuştur.

Bulunduğu Görevler: 20 Haziran 1318/3 Temmuz 1902'de Çankırı'da Taş Mescid Mahallesinde bulunan Hacı Şeyh-zâde Medresesi müderrisliğine 150 kuruş maaşla tayin edilmiş ve 15 Temmuz 1318/ 28 Temmuz 1902 tarihinde göreve başlamıştır. Yaklaşık yedi yıl sonra 1325/1909'da Trablusşam müderrisliğine nakledilmiştir. Bir yıl kadar burada görev yaptıktan sonra kendi isteği ile Ankara'nın Kalecik kazası müderrisliğine tayin edilmiştir.²⁰ Zeybek-zâde Mehmed Fahreddin Efendi iki yıl sonra da Çankırı Toprak Medresesi müderrisliğine nakletmiştir.

Zeybek-zâde Mehmed Efendi'nin tezkire-i Osmânîde orta boylu, elâ gözlü, buğday tenli fizikî bir yapıya sahip olduğu ve Çankırı'nın Debbaghâne Mahallesi'nde meskûn bulunduğu kaydedilmektedir.²¹

İcâzet-nâmesinin Muhtevâsı: Zeybek-zâde Mehmed Fahreddin b. Muhammed Ali el-Kengirî'nin sicil dosyasında bulunan icâzet-nâmesi hamdele ve salveleden sonra yüksek derecelere nail olmak ve ebedî saadete ermek için kendisine itaatte Allah'tan muvaffakiyet temenni edilmektedir. İlmin ve âlimin şerefi ve faziletine ilişkin Hz. Peygamber'in (sav) hadis-i şeriflerine yer verilmektedir.

Hocası es-Seyyid Abdülkadir Râşid el-İslambolî b. Es-Seyyid Şeyh Mustafa Hulûsi el-Bergamavî, uzun süre ders halkasına devam eden aklî ve naklî ilimlerde bilgi sahibi olan Hâfız Mehmed Fahreddin el-Kengirî'ye, derslerinde kendisini hatırlaması, kendisinden nakilde bulunması şartıyla 1317/1900 tarihinde icazet verdiği kaydedilmekte ve Hocası, Hâfız Mehmed Fahreddin el-Kengirî'ye iyi hâl ve takvâ üzere olmasını da tavsiye etmektedir.²² Ayrıca Muaz b. Cebel (ra)'a Resûlüllâhın tavsiyeleri zikredilerek; Allah'dan korkmak, doğru sözlü olmak, ahde vefa göstermek, emaneti yerine getirmek, hıyanet etmemek, komşuluk hukukunu korumak, yetime şefkat göstermek, yumuşak söz söylemek, selâmı yaymak, Kur'an-ı anlamaya gayret etmek, ahirete sevgi beslemek, hesaptan korkmak, uzun emelli olmamak, güzel amel işlemek, tavsiye edilmekte, bir Müslümana sövmemek, yalan söyleyeni tasdik etmemek, doğru söyleyeni yalanlamamak, günahkâra boyun eğmemek, adil devlet

20 İST. MFT, MŞH. SAİD. 186/6-1. 18 Cemâziyelâhır 1328/27 Haziran 1910.

21 İST. MFT, MŞH. SAİD. 186/6-5. 12 Haziran 1326/25 Haziran 1910.

22 İST. MFT. MŞH SAİD. 186/6.

Ben gençliğimde ilim tahsil etmek için geceyi uykusuz geçirerek ve fikir deryalarına dalarak düşünmeye ve bu konuda bütün gücümle elimden geleni yapmaya başladım. Şehirlerde parmakla gösterilen fazilet sahibi âlimlere müracaat için gayret sarf ettiğimde, bana seçkin âlimler yazılı ve sözlü olarak öğrendiklerimi öğretmek üzere icâzet verdiler. Ben de az sayıda arzu ve istekli talebeyle ilim tahsiline başladım. Uzun süre ders müzâkeresiyle meşgul oldum. Âdet olduğu vechile Allah'ın inâyeti ve yardımıyla müzâkerenin sonuna geldim. **[4b]** Benden aklî ve naklî ilimleri gücü, kudreti nisbetinde tahsil eden akıllı, zeki, soylu, âlim, âmil es-Seyyid Hâfız Muhammed Fahreddin el-Kengirî b. Muhammed Ali –Allah onun gayretinin karşılığını versin ve tahsil ettiği naklî ve aklî ilimleri neşretme ve öğretme konusunda onu muvaffak etsin ve onun gayretini dünya ve âhirette rızasına muvafık eylesin- ona beni unutmaması ve dersin sonunda benden nakilde bulunarak hatırlaması şartıyla icâzet verdim. Ona tedbiri elden bırakmamasını, iyi hâl ve takvâ üzere olmasını tavsiye ettim. Tıpkı bana kötü huy ve ahlakî vasıflardan arınmış, güzel ahlak ile muttasıf, **[5a]** hâmil-i Kur'an, mecazdan irfanın ve hakikatın zirvesine çıkmış bulunan es-Seyyid Hâfız Muhammed Vasfî b. Mustafa el-Kastamonî –Allah onu cennetlerine yerleştirsin- hocam da merhum âlim, hakikatın peşinde olan, kâmil, müdakkık, edep timsali es-Seyyid Ömer Hulûsî el-Gümüşhanevî –Allah onun kabrini ıtırlandırsın ve ona cennetini mekân eylesin- o da âlim, kâmil Müzellef Ahmed olarak meşhur olan Ahmed b. İbrahim el-Kütahyevî'den, o da merhum âlim ve âmil Abdurrahîm ibn el-Hâc Yusuf el-Alevî'den icâzet almıştı. O da kardeşi ve hocası **[5b]** zamanının en değerli ve yegâne âlimi, hakîm, filozof Palabıyık Efendi olarak meşhur Muhammed ibn Yusuf el-Alevî'den, o da ilim ve fazilet sahibi Necâhî Emir-zâde olarak meşhur Mehmed b. Ahmed el-Güzelhisârî'den, o da ulemâdan meşhur Muhammed Hafid Ali Nisârî'den, o da merhum sultân-ı ulemâdan asrının allâmesi es-Seyyid Abdurrahman er-Rûmî ibn Şeyh es-Seyyid Abdullah'dan –ki hacdan dönerken Tebük'te vefat etmiştir- **[6a]** o da merhum Ali en-Nisârî'den, -Kayseri'de müfti, Receb el-Kayserî el-Âmidî ve İbrahim el-Karamânî'nin talebesi, bu ikisi de Süleyman eş-Şîrvânî'den icâzet almışlardır, o da Yahya Bey et-Tebrîzî, o da Habîbullah Mirzâcan eş-Şîrâzî'den, o da Mahmud eş-Şîrâzî, o da allâme es-Siddîk ed-Devvânî'den, o da babası Esad ed-Devvânî ve Mazharuddîn el-Kazrûnî'den, o ikisi Mübâreşah'ın öğrencisi eş-Şerîf el-Cürcânî'den, o da Kutbuddîn er-Râzî'den, o da **[6b]** eş-Şîrâzî'den, o da el-Kazvîni'den, o da el-İmam Fahreddin er-Râzî'den, o da hüccetü'l-İslâm Muhammed el-Gazzâlî'den, o da İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî'den, o da babası Yusuf b. Tayyib'den, o da Muhammed b. Süleyman es-Sa'lukî'den, o da İbrahim el-Mervezî'den, o da Abbas b. Ahmed'den, o da Ebu'l-Kasım Osman'dan, o da İbrahim b. İsmail'den, o da Ebu Abdillah Muhammed b. İdris eş-Şaffî'den, o da Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'den, o da

imâmü'l-cimme ve sirâcü'l-ümme (imamların imamı, ümmetin yolunu aydınlatan) imâmü'l-azam –öyle ki, yüksek ilmiyle âlemi aydınlatan, içtihadıyla bidatleri ve fesadı defeden insanlar için kâmil bir mürşid olan Allah'ın kendisiyle ümmetleri ve şer'î ilimleri ihya ettiği **[7a]** benzeri bir daha gelmez, dirâyetin güneşi, rivâyetin kameri Numan b. Sâbit –Allah onu sözünde sâbit eylesin, ondan ve arkadaşlarından râzı olsun, onu mükâfatlandırın, bize onun görüşleriyle amel etmeyi kolaylaştırın, onun fiillerine uymaya bize muvaffak kılsın, onun feyiz ve bereketinden istifadeyi bize kolay kılsın âmin- o Hammad b. Süleyman'dan o da İbrahim en-Nehâî'den, o Alkame b. Kays'dan, o Ebû Abdurrahman el-Esved b. Zeyd ve Ebû Abdurrahman Abdullah b. Habib'den, ilk ikisi Abdullah b. Mesud'dan (ra) üçüncüsü Ali b. Ebû Talib'den (ra), -kerremallâhü vecheh- o ikisi de kâinâtın efendisi ve mevcûdâtın sebebi, günahkârların şefâatçisi, âlemlerin Rabbi'nin resulünden, –salât ve selâm ona, âl ve ashâbına olsun- o Cibrîl'den (as), o da her türlü kusur, ayıp ve noksanlardan münezze olan Allah Teâlâ'dan (cc) **[7b]** bu ilmi almıştır.

Merhum hocaların hocası Muhammed Hafid Ali en-Nisârî'ye icâzet verildi. Aynı şekilde âlim, fâzıl, kâmil –merhum- Muhammed ed-Dârendevî, Saçaklı-zâde diye meşhur olan ve Hamza ed-Dârendevî'ye müntesib bulunan Muhammed b. Ebû Bekir el-Maraşî'den icâzet almıştı. Bu ikisi Muhammed et-Tefsîr'den izinli idi. O da Ali el-Gürânî ve Zeynelabidin el-Gürânî'den feyz almıştı. Bu ikisi de Ahmed el-Müncelî'nin arkadaşlarından Şeyh Abdullah el-Cezerî'nin talebesidir. O da Mirzacân'ın talebesidir. Hacı Emir-zâde olarak meşhur olan Muhammed b. Ahmed el-Güzelhisârî'ye icâzet verilmiştir. Ona da Yasinci-zâde olarak bilinen şeyhu'sşuyûh/hocaların hocası Osman icâzet vermiştir. Ona da merhum Ali b. Hüseyin El-Kilîsî, **[8a]** ona büyük âlim, doğu ve batıda yıldızlar arasında güneş misali meşhur Ahmed b. Muhammed el-Kazâbâdî icâzet vermiştir. O da önce ilimde rivâyet ve dirâyetiyle bilinen Hasan Erzurûmî'den, sonra Zorlu-zâde diye meşhur olan Tokâdî'den okumuştur. O, zamanının kutbu Muhammed et-Tefsîr'den okumuştur. O da merhum Hacı Emir-zâde'den o asrının yegânesi/eşsizi babası es-Seyyid Hacı Ahmed b. Mustafa'dan, Yalabık Efendi olarak meşhur olan Muhammed; “Ben babamın yanında iken birçok ilimde ondan feyz aldım demiştir”. **[8b]** El-Hâcî Yusuf b. İbrahim, Müftî-zâde olarak meşhur olan Abdurrahîm Efendi'den, o el-Hacı Emir-zâde'den gençliğinde *İsagocî*'nin evvelinden *Hâşiyetü'l-âdâb*'a kadar okumuştur. Yine birçok ilimde allâme İsmail el-Gelenbevî (?) o kadar ki bu fakirin manevi hocası olmuştur, –Allah onların kabirlerini nurlandırın, onların feyiz ve bereketini üzerimizden eksik etmesin, bizi ve onları Refik-i a'lâda haşretsın-.

Sonra ben usûl-i Hadisi, Sahîh-i Buhârî'yi ve bir miktar Tefsir ilmini İbn Hacer el-Askalânî'den aldım. **[9a]** Zamanının en bilgini es-Seyyid şehidlerin şeyhi Mustafa el-Verdî, doğum olarak Bağdâdî, vatan olarak el-Medenî, işte Allah'ın kitabından

sonra kitapların en sahihi olan *Kitâbü'l-Buhârî* icâzetini bana âlim, muhaddis, efendim eş-Şeyh Mustafa el-Verdî verdi. Ona da hocası ârif-i billâh eş-Şeyh Abdülğanî el-Ömerî el-Müceddidî, o da değerli hocası Ebû Süleyman İshak b. Abdülaziz ed-Dehlevî, sonra Mekki bir kısmını ondan okuyarak, çoğunu da semâan, o da Allah'ın rızasını gözeten babası Şeyh Ebû Said b. Es-Sayfî, o ikisi şeyhu'l-hucce ve imam eş-Şeyh Abdüllaziz'den o da babası el-Hemmâm'dan öncü imamların başı/reisi **[9b]** İslam'ın ve Müslümanların hücceti âlimlerin reyhânesi, bütün iyi hasletleri kendisinde cem eden eş-Şeyh Ebû Abdülazîz kutbuddîn Ahmed -Allah'ın velî kulu olarak çağırılan- İbn Ebu'l-Feyz Abdurrahîm el-Ömerî bize babam eş-Şeyh İbrahim el-Kürdî el-Medenî haber verdi dedi. O eş-Şeyh Ahmed el-Kaşşâş bize haber verdi, o bize eş-Şeyh Ahmed b. Abdü'l-kuddûs Ebu'l-mevâhib eş-Şitâvî, o da bize eş-Şeyh Şemseddin Muhammed ibn Anmed b. Muhammed er-Remlî, o da eş-Şeyh Zeynüddin Zekerriyya ibn Mihammed Ebî Yahya el-Ensârî, o eş-Şeyh el-Hâfız Ebu'l-fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **[10a]** o İbrahim b. Ahmed et-Tenûhî, o Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebî Tâlib el-Hicâzî o es-Serrâc el-Hüseyn b. el-Mübârek ez-Zebîdî, o eş-Şeyh Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evel b. İsa b. Şuayb es-Selcezi el-Herevî, o eş-Şeyh Ebu'l-Hasen Abdurrahmân b. Muzaffer ed-Davudî el-Büşencî, o babası Muhammed Abdullah b. Ahmed es-Serahsî, o Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Matar b. Salih b. Beşer el-Firebrî, o eserin müellifi hadis konusunda emîru'l-müminîn, rivâyette şeyh-i meşâyihî'l-eimme Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. El-Mugire b. Berdezbe el-Ca' fi el-Buhârî **[10b]** –Allah ondan râzı olsun-hocam, hocası âbid, şeyh el-hâfız, muhaddis Gılânî olarak meşhur olan Salih b. Muhammed el-Ömerî el-Müşevvifî'nin kendisine rivayette bulunduğunu ve başka bir yoldan kendisine icâzet verdiğini söyledi. O şeyh allâme Muhammed b. Muhammed b. sinetü'l(?) -Ömerî el-Gılânî'den icâzetini aldı. O Ebu'l-Vefâ Ahmed b. Muhammed el-Acel, o Mekke Müftüsü Kutbuddîn Muhammed b. Ahmed en-Nehrevânî, o hâfız Nureddin **[11a]** Ebu'l-Fütûh Ahmed b. Abdullah b. Ebu'l-Fütûh et-Tarsûsî, o el-Baba Yusuf el-Herevî, o Muhammed b. Şâd Buhtü'l-Fârisî el-Fergânî tamamını semâ yoluyla almıştır. O eş-Şeyh Semerkandlı abdallardan Lokman Yahya b. Ammar b. Mukbil b. Şâhân el-Hatlâlî (?) tamamını semâ yoluyla, Muhammed b. Yusuf el-Firibrîden, o semâ yoluyla Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî'den –Allah ondan razı olsun- almıştır.

Burada sözü Muaz b. Cebel'dan (radiyallâhü anh) rivâyet edilen tavsiyelerle bitirelim. **[11b]** o şöyle anlatmaktadır. Resûlullah sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem elimi tuttu, bir mil yürüdü ve: “Ey Muaz, Sana Allah'dan korkmayı, doğru sözlü olmayı, ahde vefa göstermeyi, emaneti yerine getirmeyi, hıyanet etmemeyi, komşuluk hukukunu korumayı, yetime şefkat göstermeyi, yumuşak söz söylemeyi, selâmı yaymayı, Kur'an-ı anlamaya gayret etmeyi, ahirete sevgi beslemeyi, hesaptan korkmayı, **[12a]** uzun

emelli olmamayı, güzel amel işlemeyi, tavsiye ederim. Sakın ola ki, bir Müslümana sövmeyesin, yalan söyleyeni tasdik etmeyesin, doğru söyleyeni yalanlamayasın, günahkâra boyun eğmeyesin, adil devlet başkanına asi olmayasın, yeryüzünde fesad çıkarmayasın.

Ey Muaz! Her taşın, ağacın ve çamurun yanında Allah Teâlâ'yı zikret, bütün günahlar için; gizli işlenen günah için gizlice, alenen işlenen için ise alenî olarak tevbe etmeyi tavsiye ederim. Bu hadisi Beyhakî rivâyet etmiştir.

Rabbimiz! Bizi doğru yola erdirdikten sonra kalplerimizi eğiltme, katından bize rahmet bağışla; şüphesiz Sen sonsuz bağışta bulunansın.²⁸ [12b] Rabbimiz! Bizi ana babamızı ve bütün müminleri bağışla, onlardan hayatta olan ve ölmüş bulunanları sen rahmetinle affeyle. Şüphesiz sen merhametlilerin en merhametlisisin. Allah'dan (cc) başka hiçbir ilah yoktur. Muhammed (sav) onun elçisidir. Son sözümüz inşallah bu olur. Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a (cc) mahsustur.

[13] Bu benim [cehaletimi örten ve beni cehaletten koruyan] ilâhî bir lütuf/perde olarak aldığım ikinci icâzetimdir. Buna beni muvaffak kılan Allah'a hamd ve bu nimeti sebebiyle şükrediyorum. Ondan beni mağfiret etmesini, bu vesîle ile habibinin şefâatini talep ediyorum.

Evâsıt-ı Cumâdelâhıra 1317/17-26 Ekim 1899. Salât ve en temiz selamlar hicret sahibi peygamberin üzerine olsun.

Ben güç ve kudret sahibi Rabbinin mağfiretine muhtaç âlimlerin ve âriflerin ayaklarının tozu, kemâl sahibi talebelerin hizmetkârı bir kulum. Es-Seyyid Abdükâdir Râşid el-İslambolî ibn es-Seyyid Şeyh Mustafa Hulûsi el-Bergamavî ibn es-Seyyid eş-Şeyh et-Tantâvî –Allah onları ve bütün müminleri Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem hürmetine/hatırına mağfiret etsin-.

Es-Seyyid el-Abdulkâdir Râşid

28 Bu âyet, رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ